

Stevan Stojanović dipl. ek.
Jovan Stojanović mag. ek

OD BESPUĆA DO ZDRAVOG DRUŠTVA

Beograd, 2023.

*Od iskona zna se da je,
kada neko zaluta u dubokoj šumi
i suoči se sa beznađem izlaska,
izgubljen u prostoru i vremenu,
najbolje da se okrene i istim, sopstvenim tragom vrati
na početak.*

*Tu će biti siguran da će,
makar i ne ostvario svoj prethodni cilj,
ponovo naći svetlo dana.*

*Da će, obasjan tim dnevnim sjajem,
imati priliku da iznova odlučuje šta mu je činiti.
Kako da savlada bespuće koje mu se isprečilo?*

SADRŽAJ

UVOD	7
I KAKO JE SVET ZALUTAO U BESPUĆE	13
Suprotstavljenosti velikih sila posle Drugog svetskog rata	17
Razlike u ekonomskoj razvijenosti	19
Pokret nesvrstanih zemalja – savest čovečanstva	29
II KRIZA DVA DOMINANTNA POLITIČKA SISTEMA ...	33
Krizu i propast komunističkog sistema.....	36
Globalizacija – kriza kapitalizma	37
III TRAGANJE ZA IZLASKOM IZ BESPUĆA	40
Rast BDP-a i hiperprodukcija	41
Moć i odgovornost verskih zajednica	49
Odgovornost naučnika i naučnih organizacija	54
Države i njihova odgovornost za budućnost čovečanstva ..	60
IV SOCIJALIZAM I SAMOUPRAVLJANJE – POŽELJAN MODEL ORGANIZACIJE DRUŠTVA	65
Osnova socijalizma	69
Novi socijalizam	70
Interesno organizovanje – osnov parlamentarizma	75
V NOVA SVETSKA ZAJEDNICA DRŽAVA	79
Savet bezbednosti	82
Savet za nauku, istraživački rad i obrazovanje.....	82
Savet verskih zajednica	83

VI POZIV PROGRESIVNIM SNAGAMA SVETA	85
PROMIŠLJANJA S. I J. STOJANOVIĆA O BESPUĆU I BOLJEM DRUŠTVU - Mile Lavrnić, dipl. ek.*	89
BIBLIOGRAFIJA	102

UVOD

O pitanjima budućnosti čovečanstva sve se češće, sa vidnom dozom uznemirenosti, javno piše i govori. Ova pitanja ne zaokupljaju samo naučne krugove, već sve više uznemiravaju i obične ljude – zabrinute za sopstveni opstanak, zdravlje i bezbednost svojih porodica i potomaka.

Ako se ove rasprave o budućnosti vode bez dovoljne upućenosti učesnika, one mogu, u košmarna razmišljanja čoveka, uneti i nove nejasnoće.

Kao melem, na navedena surova promišljanja deluje učenje Eriha Froma da:

„Kada životinja prevazilazi prirodu, kada prevazilazi svoju čisto pasivnu ulogu, kada postaje, biološki govoreći, najbеспomoćnija životinja, rađa se čovek [...] koji na sve pojave oko sebe ne mora delovati impulsivno već – prim. autora [...] promišlja o svojim postupcima [...] i nije agresivan prema svemu oko sebe. Ovo rađanje čoveka možda je trajalo stotinama hiljada godina, ali ono što je važno to je da je nastala nova vrsta koja prevazilazi prirodu, da je život postao svestan samoga sebe.“¹

Jeste čovek ponikao u prirodi, ali se stalno borio protiv njenih surovih sila. Priroda je, sa druge strane, ubrzavala razvitak čoveka, kao mislećeg bića. U toj međuzavisnosti i borbi sa prirodom čovek je ojačao. Osposobio se da sam kroji svoju sudbinu.

¹ Erih From, *Zdravo društvo*, Rad, Beograd, 1983.

Međutim, istorijska saznanja upućuju na to da se nijedna živa vrsta u svom razvoju nije tako brutalno okomila na samoistrebljenje (masovnim pokoljima srodnika, uništavanjem materijalnih dobara), kao što je to činio čovek, vekovima i bez kompromisa. Odavno je posejano seme duboke podeljenosti, razdora i mržnje među ljudima. Možda su kataklizme kojima priroda preti savremenom čoveku u vidu nesavladivih cunamija, požara, poplava, sve češćih virusnih pandemija, osveta prirode čoveku, svom najvećem neprijatelju, zbog njegovog vekovnog delovanja koje vodi njenom uništavanju. Možda je čovek poštujući „prirodni“ zakon da jači podjarmljuje slabijeg, postao i sam žrtva tog zakona.

Koliko god da se osećao moćnim u borbi sa prirodom, toliko se čovek i plašio njenih čudi. U traganju za time kako da se sačuva od *srdžbe* koju ispoljava priroda, čovek je počeo da veruje da postoji nešto natprirodno. Nešto što može da upravlja prirodnim pojavama i da obuzdava moćnu prirodu. Počeo je da gleda u nebo, u guste oblake i munje, i da se moli. Da podnosi žrtve tom natprirodnom. Čovek je počeo da veruje u božansku silu – Boga.

Savremenog čoveka uznemirava to što on, i pored mnogih naučnih saznanja o prirodi i njenim silama, nije uvek u mogućnosti da se opire njenim čudima. Ljudske zajednice se iscrpljuju u prašumi nezdravih, interesima izopačenih odnosa, koje su, u dugom trajanju, stalno se razjedinjujući, same stvarale. Filozof Srećko Horvat smatra da je, kao rezultat takvih međuljudskih odnosa i odnosa čoveka prema prirodi, na pomolu „doslovno izumiranje“ i upozorava sve na potrebu da se razmotri „apokalipsa u okvirima otkrovenja“ – pre „kraja sveta“.²

² Srećko Horvat, *Posle apokalipse*, 2021.

*Kada životinja prevazilazi prirodu, kada prevazilazi
svoju čisto pasivnu ulogu, [...] rađa se čovek.*

Erich From,
Zdravo društvo, 1983.

Saznanja naučnog metoda ukazuju na to da uzroke (svake bolesti) i rešenja nagomilanih problema sa kojima se suočava ljudsko društvo treba tražiti, ne na površini, ne u posledicama, već u korenima – na izvoru nastajanja tih pojava. Jer samo tako moguće je otkriti medikamente kojima bi se mogli lečiti bolešću nagrizeni društveni organizmi i stvarati buduće (zdravo) društvo.

U prvom delu ovog rada ukazuje se na uzroke društvenih neprilika sa kojima se suočava svet u ovom trenutku. U fokusu su ekonomske razlike i političke podele između zemalja sveta.

Na početku trećeg milenijuma svedoci smo daljih globalnih i nepomirljivih podela u svetu. I to među najmoćnijim i najmnogoljudnijim silama sveta, koje raspolažu razornim oružjima i tehnikama uništavanja ljudi, drugih živih vrsta i dobara. Što traje vekovima i za posledice ima ratne sukobe sa velikim ljudskim žrtvama i trajnim negativnim posledicama na zdrav duhovni život ljudi i opstanak čovečanstva. Neumitna je potreba da se organizovano, u dobroj nameri, pristupi traganju za izlaskom iz prašume nataloženih problema koji utiču na psihi, fizičko i mentalno zdravlje svakog čoveka. I tragati za modelima *zdravog društva*.

Ovo je jedan od tih pokušaja. Nude se moguća rešenja koja bi obezbedila ostvarivanje osnovnih, demokratskih i ljudskih prava građana, njihovim interesnim organizovanjem. Pravo na neposredni izbor predstavnika interesnih grupacija građana u predstavnička tela, koja, na svim nivoima organizovanja društva, odlučuju u njihovom interesu.

Poštovanje interesa u međusobnim odnosima ljudi, ali

i između država, mogući je način da čovečanstvo prevaziđe probleme sa kojima se suočava i koji tek predstoje. Uz poštovanje tih principa, sagledava se i uloga institucija koje je čovek tokom razvoja stvarao – verskih, naučnih i međudržavnih. Na toj osnovi predlažu se promene u načinu delovanja i organizaciji tih institucija, kako bi podjednako i u interesu svih efikasnije ostvarivale svoju ulogu.

To je način na koji se i mi pridružujemo opštim naporima u traženju, za čoveka i čovečanstvo, prihvatljivih izlaza iz bespuća . U verovanju da će i ono što je ovde izrečeno, pa makar kao i kap vode koja se uliva u moćan vodeni tok, doprineti umanjivanju negativnih posledica nedostojnih postupaka čoveka – protiv prirode i njega samoga.

I

KAKO JE SVET ZALUTAO U BESPUĆE

Sa visokim stepenom sigurnosti može se tvrditi da je osnovni uzrok globalnih (ali i pojedinačnih – lokalnih) podela u ljudskom društvu sam čovek. Obuzet verskom i rasnom zaslepljenošću, ohološću ili pohlepom, često spreman da nasiljem uvećava svoja bogatstva i ispoljava nadmoć nad nemoćnima. I ne samo u odnosima među ljudima, pojedinačno. Odavno su zabeležene težnje interesnih grupa, pa i naroda, da dominiraju jedni nad drugima. Može se slobodno reći da i kapitalizam, kao oblik organizacije društva, funkcioniše na principima dominacije nad slabijima.

Erih From je analizirao uslovljenosti uticaja društva (raznih oblika društvenog organizovanja ljudi) na emotivno i psihičko zdravlje čoveka, kao i uticaja čoveka na zdrave odnose među ljudima i ljudskim zajednicama.

Već polovinom dvadesetog veka From nazire moguće puteve ozdravljenja: sa jedne strane kapitalizma oličenog u eksploataciji čoveka, a sa druge komunizma, oličenog u jakoj partijskoj državi, sa razvijenim metodama birokratske eksploatacije radnika. From sa pravom poistovećuje negativne uticaje ta dva sistema – antipoda na mentalno zdravlje ljudi.

U drugoj polovini dvadesetog veka dolazi do burnog tehnološkog razvoja svih privrednih grana i to ne samo u zemljama zapadnog sveta (što proučava From), već i zemljama koje su do tada bile na znatno nižem stepenu tehnološkog razvoja (Kina, Rusija, Indija, Južna i Severna Koreja, Brazil i dr.).

Početak dvadeset prvog milenijuma karakterišu nova naučna otkrića – eksplozivan razvoj robotike i informacijskih tehnologija (IT). From je zapazio da svaki skok u tehnološkom razvoju društva donosi nove i sve rafiniranije oblike eksploatacije ljudi i njihovog otuđivanja.

Poslednju etapu razvoja kapitalizma najbolje opisuje Šošana Zubof u svojoj knjizi *Doba nadzornog kapitalizma*:

„To što je kapitalizam uzurpirao naša prava [...] predstavlja čudovišnu zloupotrebu digitalne tehnologije i njenog nekada bajnog obećanja da će demokratizovati znanje i ispuniti naše zanemarene potrebe za boljim životom. [...] Teško nama i narednim pokolenjima ako predamo budućnost u ruke moćnim kompanijama i zabludelim kapitalizmu koji ne ispunjavaju naše potrebe niti služe našim stvarnim interesima.“

Za razliku od Eriha Froma i Šošane Zubof, koji se bave uticajima tehnološkog razvoja na zdravlje i psihi čoveka (i društava), Srećko Horvat u knjizi *Posle apokalipse* s ne-skrivenom strepnjom upozorava na procese u kojima sam čovek svesno, svojim delovanjem, vodi svet ka samouništenju. I na to da: „Apokalipsu ne treba očekivati ili nagoveštavati. Ona je tu s nama. Svet s njom živi i postupno se s njom saživljava“ i ističe za to više primera:

- eksploziju elektrane u Černobilju, koja je izazvana ljudskom greškom, a opusteli prostor pretvoren u

turističku atrakciju – mesto za trgovinu suvenirima i zabavu;

- svesno, bez pravog opravdanja, SAD su bacile atomske bombe na Japan (Hirošima i Nagasaki) da bi se ubrzao završetak Drugog svetskog rata;
- uništavanje ogromnih morskih prostranstava Maršalskih ostrva i njihovih stanovnika – prouzrokovano eksperimentalnim eksplozijama razornih nuklearnih bombi;
- pandemija kovida 19 – brzo i nezaustavljivo prenošenje smrtonosnog virusa;

Ovim samouništavajućim postupcima moguće je dodati i niz drugih, kao što su:

- sve ubrzanije zagrevanje i otapanje leda na polarnim prostranstvima planete Zemlje (povećavanje nivoa vode u okeanima imaće za posledicu potapanje ogromnih kopnenih prostranstava – gradova i naselja, na svim kontinentima);
- preteće zagađenje atmosfere s nesagledivim posledicama na disajne organe i zdravlje ljudi;
- sve jače i sve učestalije pojave olujnih vetrova – cunamija sa razornim posledicama na morska priobalja i ostrva;
- sve učestaliji požari koji uništavaju velike površine šuma i obradivog zemljišta.

Ako ovome dodamo i štete koje ljudi proizvode zagađujući prirodu stvaranjem ogromnih stokova teško razgradivog otpada (plastike, hemijskih preparata, nafte ili ulja), možemo samo nagađati o silini samoubilačkih postupaka

koje čini čovek protiv prirode, životinjskog i biljnog sveta. Iz mnoštva primera može se zaključiti i da je gotovo svako novo naučno otkriće i svaki tehnološki napredak, ma koliko bio usmeren ka boljitku ljudskog društva, zloupotrebljen, tako da se svet svesno usmerava u susret apokalipsi – uništenju svega što je još ostalo od prirode.

Srećko Horvat za većinu iznetih zabrinjavajućih procesa nedvojbeno optužuje liberalni kapitalizam – „njegovu nezasiću težnju ka prisvajanju profita, uz najnehumaniji odnos vlasnika kapitala prema radnicima koji taj profit stvaraju“.

On kapitalizam smatra odgovornim za stvaranja sve dubljeg jaza između bogatih i siromašnih, kao i za raskalašnu potrošnju, hiperprodukciju i druge pošasti.

Međutim, iako delimo to mišljenje, za nesreće koje su stižu čovečanstvo nije kriv samo kapitalizam. Razarajućih delovanja velikih razmera bilo je pre kapitalizma. Isto tako, dobar deo ostatka sveta teži da ubrzanim tempom tehničkog razvoja dostigne optuženi liberalni kapitalizam, u većini segmenata njegovog štetnog delovanja. Ono što izjednačuje jedne i druge jeste:

- njihovo obostrano štetno delovanje na sve ubrzanije klimatske promene. Zagađenja koja se emituju iz visokih peći, preradom ruda, nafte, korišćenjem uglja kao izvora energije, jednako su pogubna za svet gde god da se emituju, u SAD, Kini, Rusiji ili Indiji;
- hiperprodukcija proizvoda u koje se nepotrebno ulažu sirovine, energija i rad da bi se nedovoljno korišćeni vraćali kao otpad i zagađivali prirodnu okolinu (ili reciklirali);
- otvaranje novih žarišta i zagađivanje svemira.

Apsurd je, na primer, što države učesnice u „otimanju“ svemira na svako osvojeno parče nove planete pobadaju

granično kamenje i označavaju ga kao svoju teritoriju. Tako i u svemir prenose ovozemaljske podele. Zaposedaju čak i bezvazdušni prostor kojim kruže krhotine njihovih razbijenih satelita. Realna je opasnost da otimanja oko planetarnih prostora postanu uzrok i ovozemaljskih sukoba.

Da bismo bolje razumeli uzroke i razmere navedenih suprotnosti i sukoba interesa, ističemo neke od najvažnijih ekonomskih i političkih razlika između zemalja sveta.

Suprotstavljenosti velikih sila posle Drugog svetskog rata

Neposredno nakon Drugog svetskog rata države Zapadne Evrope sa SAD i Sovjetski Savez sa zemljama Istoka – saveznice u ratu protiv sila Osovine, zabarikadirale su se u dva politički nepomirljiva bloka – kapitalistički i komunistički. To je označilo početak hladnog rata. Nemačka je podeljena na Istočnu i Zapadnu. Istočna je potpala pod uticaj Sovjetskog Saveza, a Zapadna pod uticaj sila saveznica, sa SAD.

Koliko god da su ova dva vojna saveza bila međusobno suprotstavljena oni su, u određenom periodu, odigrali i pozitivnu ulogu. Bili su brana izbijanju novih ratnih sukoba. Jer, saznanja o razornoj moći atomske bombe, ali i raspoloživih enormnih količina konvencionalnog naoružanja, primoravala su suprotstavljene strane na oprez.

U kontaktima koji su održavani između dva bloka, u okviru Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, vođeni su stalni razgovori o potrebi ograničavanja daljeg razvoja i proizvodnji nuklearnog naoružanja, smanjivanju proizvodnji i kontrolisanom uništavanju zaliha konvencionalnog naoružanja i dr. Sve to davalo je nadu o mogućnosti očuvanja mira u svetu.

*Neka bude digitalna budućnost, ali, pre svega,
neka bude ljudska.*

*Šošana Zubof,
Doba nadzornog kapitalizma, 2020.*

Razlike u ekonomskoj razvijenosti

U dugim vremenskim razdobljima i u borbi za opstanak, ljudska vrsta prolazila je trnovit put boreći se sa prirodom, njenim neobjašnjivim i nepredvidivim silama, koje su čoveka sprečavale u krčenju prostora za izgradnju staništa koja je naseljavao.

Najpre je delovao sam, a potom u grupama i plemenskim zajednicama. Dolazi do podele rada. Čovek uz korišćenje životinja umnogome uvećava svoje proizvodne mogućnosti. Kada se broj ljudi namnožio, počeo je da podjarmljuje i samog čoveka. U početku to je bilo zasnovano na fizičkoj prinudi – jači je tlačio slabijeg. Potom, razvijala su se i koristila sve rafiniranija sredstva i metode masovnog pretvaranja ljudi u robove.

U *Manifestu Komunističke partije* Marks i Engels opisuju tu istorijsku tendenciju kroz ideju klasnog sukoba. Taj sukob je izbijao između robova i njihovih gospodara, zatim rimskih patricija i plebejaca, barona i kmetova i, konačno, između kapitalista i radnika. Kao rezultat izrabljivanja potlačenih život njihovih gospodara postajao je sve lagodniji i raskalašniji. Formirala su se velika imanja i zidale nepriemerene građevine i drugi objekti:

- izgradnja čuvenih egipatskih piramida i hramova (čije je podizanje plod verovanja u besmrtnost onih koji će u njima biti sahranjeni) odnela je živote na stotine hiljada robova, koji su skončavali gubitkom snage;
- galije – ratne i trgovačke flotile (čiji su vlasnici bili moćne zapadne zemlje – kolonizatori) kretale su se snagom robova veslača;

- plantaže kafe, začinskih i lekovitih biljaka, kukuruza ili voća na kojima su, na Američkom kontinentu i drugim delovima sveta, radili robovi, uglavnom crnci iz koloniziranih zemalja.

Uporedo s razvojem civilizacija u različitim uslovima i u različitim delovima sveta, javljali su se i novi razlozi za podele među ljudima: najmnogoljudnije zemlje sveta naspram manjih zemalja; razvijene naspram nerazvijenih; bogati naspram siromašnih itd. Stalna je težnja jačih da, različitim metodama (pretnje vojnom silom, ekonomskim pritiscima, nametanjem tržišnih nejednakosti i dr), potčinjavaju slabije i manje razvijene.

U tada velikim zemljama istočne i južne zemljine hemisfere kao što su Kina, Indija, Egipat, Mesopotamija, Grčka težilo se ka razvoju nauke i naučne misli (matematika, astrologija, mehanika, filozofija, istorija i dr.). Novim pokolenjima ostavljeni su bezbrojni grandiozni spomenici koji ukazuju na visok stepen graditeljskih sposobnosti i kultura, zatim filozofska, epska i naučna dela trajne vrednosti.

Moćno Rimsko carstvo, nošeno ogromnom raspoloživom vojnom silom, ambicijama i pohlepom plemstva, može se pohvaliti kolosalnim osvajачkim uspesima.

Nakon raspada Rimskog carstva, evropske zemlje su kroz istoriju razvijale svoje vojne potencijale, uglavnom s namerom porobljavanja i kolonizovanja zemalja Afrike, Azije ili Južne Amerike, da bi, držeći ih u dugom kolonijalnom ropstvu, privajali njihove resurse i nametali svoju veru.

Zapadne pomorske sile naročito su se usmeravale na razvoj modernih ratnih brodova, vojne tehnike, opreme